

**Daba un
vesture 2013**

Pēterim Ērmanim — 120

Kas ir Pēteris Ērmanis? Viena no interesantākajām literārajām personībām, pievilcīgākajiem raksturiem sava laika rakstnieku paaudzē (Kārlis Egle). Ļoti retas formācijas talants ar oriģinālu amplitūdu (Jānis Grīns). Viņš staigā pa pasaules grāmatu klētīm un kambariem, ar vienu aci un vienu roku lasīdams, ar otru aci un roku rakstīdams.. *pusasīriešu, puslatviešu rakstu zīmēs* (Jānis Sudrabkalns). *Viņa atmiņas ir ekskursija pa latviešu kultūras vēstures tēlu galeriju un faktu krātuvi* (Jānis Rudzītis). *Tu esi dzimis bibliogrāfs, lai dzejas raksta citi* (Jānis Misiņš). *Ja viņa grāmatas un periodikā publicētos darbus apkopotu, tie veidotu vismaz 20 biezus sējumus* (literatūrzinātniece Ērmaņa pētniece Biruta Gudriķe). Tomēr bibliotēkas darbā esmu ik pa reizei izjutusi, ka viņa vārds un 76 gadus ilgajā mūžā (1893–1969) padarītais bieži vien nepelnīti aizmirsts vai pat nezināms, bet Sudrabkalna teiktais par asīriešu rakstu zīmēm attiecas uz Ērmaņa ķeburaino rokkrakstu.

Kāpēc Pēteris Ērmanis pieminams literatūrvēsturē, kritikā, bibliogrāfijā? Pamēģiniet iedomāties, ka nav kopoto rakstu Rūdolfam Blaumanim, Jānim Porukam, Jānim Ezeriņam, Fricim Bārdam, Kārlim Skalbem, Jēkabam Janševskim, Annai Brigaderei. Nav Raiņa pirmās bibliogrāfijas, monogrāfiju vai atmiņu krājumu par Rūdolfu Blaumani, Edvardu Treimani-Zvārguli, Antonu Austriņu, Jāni Akurateru, Jāni Jaunsudrabiņu, Jāni Ziemeļnieku, Jāni Grīnu, Teodoru Zeifertu. Bez Pētera Ērmaņa rakstiem ir palikušas tukšas lapas krājumā *Latvju rakstniecība portrejās*, sešsējumu *Latviešu literatūras vēsturē*, *Latviešu konversācijas vārdnīcā*; nav grāmatu apskatu, apcerējumu un kritiku *Daugavas gada grāmatā*, kā arī milzum daudzos preses izdevumos kā Latvijā, tā arī trimdā... Vācijā nometņu laikā kopā ar Artūru Plaudi palicis neizdots trīs sējumu krājums *Trimdas rakstnieki*, kas ietver autobiogrāfijas un bibliogrāfiju... Ak, nē! Par laimi, viss minētais milzīgais darbs ir paveikts!

Latviešu rakstnieku darbiem viņš apzināti sekojis kopš bērnības (*daudzas dienas apspīdēja Doku Ata Mana dzīves rīta saulīte*) līdz pat dzīves beidzamajiem gadiem trimdā Delmenhorstē, kur sarakstē ar Kārli Egli secinājis, ka *pie jums starp dzejniekiem spēka mitriķis ir Ojārs Vācietis*. Nav nejaušība, ka jubilāra portreta vietā ir izvēlēta 1940. gadā uzņemtā rakstnieku grupas fotogrāfija, par kuras rašanos un katru "fotoobjektu" ir vēstīts atmiņu tēlojumā *Fotogrāfijas*, neaizmirstot pairoņizēt par sevi. Viņam galvenais, lai nezūd rakstnieki!

Pēteris Ērmanis, neskatoties uz Misiņa vēlējumu, vairāk par darbošanos ap kopotiem rakstiem, kritikām un bibliogrāfijām ir vēlējis būt rakstnieks, ko apliecinājis jau pirmajā skolas gadu piezīmju grāmatiņā. Viņam ir 10 dzejoļu krājumi (dzejoļu kvalitāte nav vienāda), ir dēvēts par *latviešu ekspresionisma aizsācēju* dzejā, un krājums *Es sludinā* (1920) uzskatāms par ekspresionisma rokasgrāmatu. Tomēr tā nav viņa būtība. Vēlākie dzeju krājumi rāda tam pilnīgi pretēju rimtu vērotāju un apcerētāju. Daudz jūsmīgas atzinības (īpaši no skolotājām, dzejniecēm u.c. kultūras darbiniecēm), kā arī Kultūras fonda balva saņemta par krājumu *Es visur dzīvību redzu* (1926), bet dzeja Vācijas nometnēs ir viena no vispilgtākajām trimdas traģikas paudējām. Pēdējos draugu sarūpētajos krājumos *Pelēkā puķe* (1971) un *Izkaisīti dzejoļi* (1978) jūtamās skumjas pārdomas par dzimtenes un valsts zaudējumu, visu piederīgo nāvi, kavēšanās atmiņās par reiz mīļiem cilvēkiem un vietām.

Īpaša tēma dzejā kopš pašiem sākumiem līdz pēdējiem dzejas pierakstiem ir latviešu un pasaules rakstnieku, sabiedrisku darbinieku, kā arī literāru tēlu savdabīgs portretējums, kur īsā formā izteikta dziļa būtība un savdabīgā veidā saplūst literatūrvēsture ar daiļliteratūru. Te katrs ar ko sev raksturīgu uzmirdz Rūdolfis Blaumanis, Zenta Mauriņa, Jānis Misiņš, Pāvils Rozītis, Vecais Stenders, Georgs Mancelis, Atis Kronvalds, Volfgangs Gēte, Bairons, Aleksandrs Puškins, Antons Austrīņš, Zinaīda Lazda, Edvarts Virza, Kārli Skalbe un Jēkabsons, Kārlis Krūza, Mirdza Bendrupe, Veronika Strēlerte un daudzi citi, te parādīti *Mērnietu laiku tēli*, Fausta māte. Ērmanim piemītusi jauka pašironija, tā dzejolī *Jānis Grīns*

izrādes starpbrīdī viņš attēlo arī sevi: Un — lūk, Ērmanis viens pats tur klengo, / It kā gaidot, ka par goda biedri / Kāda Pasauls Lāpītāju Līga / Aicinās to vakarā šai pašā.

Prozā (kopā seši stāstu krājumi) īpaši izteiksmīgi viņa autobiogrāfiskie stāsti — visā drausmīgumā tēlots gan autora piedzīvotais Pirmā pasules kara gados, gan dažādi neparasti sadzīves vērojumi vēlāk. Zīmīgi parādīta Misiņa bibliotēka (to labi pazinis, jo mitinājies vairākus gadus starp grāmatplauktiem) un Folkloras krātuve (*Senās dzejas klēts*), kur neilgu laiku strādājis, noteikdams, kuru autoru dzeja pierakstīta kā folklorā.

Kā pierādījis laiks, istākais un mākslinieciski veiksmīgākais Ērmanis ir tieši atmiņās, (kopā 4 atmiņu grāmatas, bet periodikā vēl milzum daudz). Pirmā ir *Atmiņu vija* (1935), kas ievēd Plāņu pagastā un Smiltenes pilsētā; turienes ļaudis var būt lepni par savu novadnieku, kurš uzrakstījis savdabīgu tēlojumu vai katram redzētajam kokam, ēkai, ganiņam un ganu sunītim, tāpat mazpilsētas ļaudīm un notikumiem. Kā priecātos rakstnieks, ieraugot *Pagastu enciklopēdijā* (2002) Plāņu pagasta kartē iezīmēto Ruķu eglī! Tā gan nevar būt viņa rakstos apjūsmotā, jo tika zibens savainota jau pirms pirmā kara. Spilgti parādās pats rakstnieks bērnībā ar savām neparastajām literārajām interesēm un matemātikas briesmām skolas gados, tāpat viņa tuvinieki, skolotāji, klases biedri. *Paziņu portreti* (1937) rāda saistošu pirmskara literāro vidi ar Jāni Grīnu, Jāni Sudrabkalnu, Antonu Austriņu, Kārli Skalbi, Valtera un Rapas grāmatnīcu u.c. Tur ir sarunas, joki, labestīga apceļšanās, dažādi notikumi savdabīgā un neatkārtojamā *ērmaniskā* skatījumā. Trimdā rakstīti, bet grāmatās neiekļauti plaši atmiņu stāsti par Linardu Laičenu, Jēkabu Janševski, Jāni Akurateru u.c.

Literatūrzinātnieks Jānis Rudzītis norādījis, ka ar Ērmaņa *Sapņiem* grāmatās *Sejas un sapņi* (1955) un *Smeldzīgais smaids* (1958) latviešu literatūrā ir aizsācies *sirreālisms* (ir gan viedoklis, ka tas sācies jau ātrāk); tajos ir brīnišķa saskaņa starp rūgtumu un saldumu, bijušo un esošo. Sapņi ir ceļojums domās zudušajā Latvijā — pa rakstnieku sanāksmēm, Sukubu, teātriem, grāmatnīcām, Misiņa bibliotēku, liek atcerēties sen zudušus draugus, nerasniedzamas

mīlas vietas, pie tam laiks un telpa ir kaleidoskopiski sajaukts. Savāda noskaņa ir sapnī *Mūžam man zudušo nams* (*Laika Mēnešraksts*, 1959), kur Čaks tēlots kā Vergils, bet Ērmanis kā Dante, un viņiem garām plūst gan vārdos nosaukti, gan tikai nojaušami tēli, dzīvi un miruši, kurus vairs nekad nesatiks. Viss ir pagātnē. Taču ir viens izņēmums — *Sapnī par septiņām meitenēm* (*Laika Mēnešraksts*, 1957), starp kurām ir gan Zenta Mauriņa (Maija), gan piecas citas paziņas (ar daļēji pārveidotiem vārdiem) no Latvijas laikiem, bet pēdējā ir neredzēta un tikai no avižu rakstiem iepazīta latviešu meitene Marokā un vēlāk studente Toronto universitatē Vaira Viksna, ar kuru dzejnieks it kā sarunājas par to, ka Latvija būs brīva un šai meitenei tajā būs sava vieta (jau iepriekš par viņu arī vairāki dzejoļi). Te nu iznāca tā, ka sirreālais saaudās ar reālo pilnīgi neticami, jo trimdas prese pie mums kā jaunums tika apgūta vēl 1999. gadā, kad apdzejotā meitene kļuva par Latvijas prezidenti.

Savdabīgs žanrs ir čalojumi (it kā sadzīviskas, bet arī ar literatūru apdvestas jaukas atmiņas), ko Ērmanis sācis rakstīt 1943. gadā un turpinājis trimdā. Tur ir *Logi; Puķes; Gaiteni; Pavāru grāmatas, pavāri, saimnieces; Ogas; Rakstu zīmes; Dziesmas; Zobu sāpes un zobārsti* u.c.

Leģendas stāsta par Ērmaņa neparasto atmiņu. Kamēr nebija slavenā Ģintera rādītāja, daudzās literātu vēstulēs šāda satura lūgumi — *parakņājies savā atmiņu somā.., kādā žurnālā un kurā numurā mans tēlojums, .. kur esmu rakstījis par Skalbi ..* Atmiņai veltīti epiteti: *tava zelta atmiņa droši vien pateiks .. teiksmainā atmiņa, .. teleskopiski spēcīga un gaismas gadus ilga..* Sevišķi vērtīgi tas ir trimdā, kur trūkst pirmskara latviešu preses izdevumu. No Viļa Lesiņa humoristiskās *Poēmas par Pēteri Ērmani* viņa 70 gadu jubilejā: *Tu, Pēter, radījums īpaša meta — / Esi šai pulkā kā avs brīnišķi reta:/ Dzejnieka dvēsele bibliogrāfijas valgos, Atmiņas faimomens...* Tā Ērmaņa ziņas par 666 Latvijā redzētajām teātra izrādēm bijušas vienkārši pārsteidzošas. *Dzīvā Misiņa bibliotēka* — tā viņu titulēja trimdas latvieši. Viņa atmiņa ļāva sniegt saistošus priekšlasījumus par literatūru Virčburgas nometnē 1948., 49. gadā. Kad Ērmanis Ingolštātē, ap 1960. gadu, saņēma Latvijā iznākušos

Blaumaņa rakstus, viņš vēstulē Kārlim Eglem norādīja uz vairākām kļūdām par dažiem Blaumanim nepareizi piedēvētiem dzejoļiem (līdz ar norādēm, kur pareizās ziņas meklējamas!) un vairākām sīkākām neprecizitātēm. Pēdējā sējumā kļūdu labojumā daļa no Ērmaņa norādītā ņemts vērā. Jau agrāk Ērmanis (kaut gan esot lajs mūzikā) bija uzrādījis rupjo kļūdu Marisa Vētras grāmatā *Rīga toreiz...* (1955) par it kā Artūra Bobkovica vainu Emila Dārziņa tragēdijā.

Kad kādreiz parādīsies viņa literārā mantojuma apkopojums? — tā vaicāja Kārlis Egle un Jānis Rudzītis pirms vairākiem gadu desmitiem, tā jāvaicā joprojām..

Īsi dzīves dati.

Pēteris Ērmanis dzimis Plāņu pagasta Kalna Ruķu mājās 1893. gada 2. februārī lasītmiļotāju zemnieku ģimenē. Lasīt mācījies ne vien no ābece, bet arī pēc lieliem burtiem drukātajām grāmatu reklāmām *Austrumā* un avīzēs, gaidījis solītos darbus, fantazējis par tiem. Aizrāvis ar savdabīgu kolekcionēšanu (tikai domās) — vispirms tie bijuši redzētie dzīvnieki un putni, tad koki, vēlāk — izlasītie stāsti un dzejoļi. Jau 11 gadu vecumā apgūta arī vācu valoda ar mērķi lasīt mājās esošos Šillera rakstus, kuros ietilpa arī viņa vāciski tulkotās Šekspīra lugas. Iepazītā literatūra, plašās zināšanas kultūrvēsturē bija tālu pār skolā mācīto, domās tika sastādītas dzejas antoloģijas. Toties matemātikā, fizikā, ķīmijā bija vieni divnieki, vajadzēja ņemt privātskolotāju. 1912. gadā pabeidzis Smiltenes tirdzniecības skolu bez mazākās sajēgas par debetu un kredītu. Vairāk skolās nav gājis. Pirmais daiļdarbs — nepublicēts un nesaglabājies — ir lirisks tēlojums *Manas dzimtenes meži*, nedaudz vēlāk dzeja rokrakstā — *Mežs aug pašā lielpilsētas vidū*. 1912., 13. gadā publicēti pirmie darbi — dzeja, stāsts un ludziņa. Karš un karadienests bijis kā vismelnākās šausmas, tomēr pa starpām Rīgā iepazinies ar Jāni Misiņu, pie kura arī paglābās terora laikā 1919. gada maija beigās. Turpmākais laiks: *Latvija jauna, es jauns, mirdzoši gadu gadi man priekšā* — tā teikts vienā no pieminētiem *Sapņiem*. Šajā laikā arī paveikts gandrīz viss literatūrzinātnes darbs, liela daļa daiļrades, tikai tie Latvijas “gadu gadi” diemžēl

beidzās pārāk ātri. Sekojošajā padomju laikā Ērmanis kā Misiņa bibliotēkas zinātniskais darbinieks ar Kārļa Egles gādību turpināja papildus darbus pie Blaumaņa kopotiem rakstiem. Ir plānota literatūras vēsture padomju garā; 1941. gadā Ērmanis raksta sievai: *..par Brigaderi tagadējā apgaismojumā — tas būtu, it kā man mātes zārks būtu jārok ārā un jāpiespļauj.* Vācu laiks paiet dzimtajos Ruķos. Zīmīgs viņa 1943. gadā rakstītais Valtam Grēviņam, kurš ir apvaicājies, kur Ērmanis vēlētos ceļot. Atbilde ir šāda: *Mans ievērojamais Plāņu pagasts sadalīts vairākos galos. Es dzīvoju par Nauģardu dēvējamā galā. Pagasta viņais gals ir Upes gals ap Vijas upi. Tur nu es savos 50 mūža gados vēl ne reizes neesmu bijis, turp kādreiz vēlētos nokļūt.* Šī jaukā, pieticīgā vēlme nepiepildījās, jo 1944. gada septembrī, kad fronte pienākusi gluži tuvu un virs Smiltenes blāzmo uguns liesmas, dzejnieks ar ģimeni dodas traģiski smagās trimdas gaitās. Ceļā mirst pusaudze meita, karā zūd dēls. Tomēr trimdas laiks Vācijā literārā un literārzinātniskā ziņā ir ļoti ražīgs. Gandarījumu dod dzīvie kontakti ar daudziem literātiem pirms to izceļošanas, Vircburgas nometnē ir liela sabiedriska rosība, notiek teātra izrādes. Dzejnieks izjūt lielu popularitāti un atzinību, kāda Latvijā tik spilgti neizpaudās. Kamēr vien ir klausītāji, stāsta par latviešu un pasaules literatūru. Pēc daudzu tuvu cilvēku izceļošanas un veselības problēmām kļūst drūmāk. Jaunu prieku dod sarakstes sākums ar Kārli Egli, sveiciens no seniem draugiem un ziņas par savāktajām Ruķu grāmatām un papīriem. Tie nonākuši Misiņa bibliotēkā. Traģiski pārdzīvo sievas nāvi 1963. gadā. Visu mūžu palicis praktiskā dzīvē pilnīgi nevarīgs; viņa labie gari — māte, sieva, visbeidzot pēdējos gados par vienu palikušo dzejnieku rūpējas Austrā Rudzīte un citi labvēļi. Beidzamajās dzejās rezumē — *man jānes viss, ko es par latvju rakstiem zinu.* Nodot to nevar nevienam. Un — *Pa lapām grāmatās vien visu mūžu klīdu...* Miris Vācijā Delmenhorstē 1969. gadā 8. oktobrī.

Saskaņā ar mūsu izdevuma specifiku kāds astronomiska satura Pētera Ērmaņa dzejolis.

*Kad saule aust, tā nāk tik jūtami, tik skaļi,
Tā allaž vēstnešus jau sevim iepriekš sūta:*

*Vispirmā lēna, bāla, smalka gaisma plešas,
Tad izplaukst debešos tāds sārta puķu vijums,
Un beidzot pati saule uzpeld zelta zaigā,
Un putni stabulē un dzied arvienu skaļāk.*

*Bet mēness parādās kā spoks tik pēkšņi, klusi,
Liek vienmēr mazliet satrūkties tā parādība.
Te nebij, te jau mirdz pār jumtiem un pār mežu
Tik apaļš, balti smaidošs, brīnumains un mierīgs,
Ka baisma zūd un tīkas uzsmaidīt tam pretī.*

Pirmajā rindā no kreisās: Zinaīda Lazda, Veronika Strēlerte,
Kārlis Egle, Mirdza Ķempe, Anna Dārziņa, Pēteris Ērmanis;
otrajā rindā no kreisās: Knuts Lesiņš, Jānis Rudzītis, Mirdza Čuibe,
Mirdza Bendrupe, Rūta Skujiņa, Kārlis Strauts, Jānis Zanders,
Andrejs Eglītis; trešajā rindā no kreisās: Alberts Sprūdžs, Jūlijs Lācis,
Fricis Dziesma, Vilis Cedriņš, Kārlis Baltpurviņš